

Opšte filozofske pretpostavke spisa Karla Rozenkranca „Pädagogik als System“ i njihove neočekivane posledice¹

Moje današnje predavanje poslednje je u ovom semestru, i kako stvari stoje, poslednje koje držim u ovoj školi, pošto od naredne nedelje više nisam ovde nastavnik.

Mada sam vam u ovom semestru govorio o raznim pravcima savremene filozofije nastale posle Georga Vilhelma Fridriha Hegela(1770-1831), i mada sam vam predavao i o savremenim pravcima u pedagogiji koji se pozivaju na neke od pravaca savreme filozofije, odlučio sam se da vam danas u tri koraka ukažem na neke momente koji sve ovo što sam dosad govorio povezuju na jedan imanentan i nužan način.

Kao prvo, reći ću vam još jednom nešto o samom Hegelu i sudbini kako njegove filozofije tako i sudbini njegovih dela u potonjoj interpretaciji, kao drugo, ukazaću vam na neke od stavova njegovog možda i najboljeg učenika Karla Rozenkranca (u našem slučaju, to će biti njegova shvatanja o problemima pedagogije), a predavanje ćemo završiti osvrtom na situaciju u kojoj se danas nalazimo. Ja odlazim, a vama ostaje da o tome dalje mislite, ili makar porazmislite ako za to nađete vreme između dve sms-poruke.

---

¹ Deo predavanja održanog na Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Vršcu, 19. decembra 2014.

1. Uvod

Danas je pred nama obilje praktičnih pristupa vaspitanju; tih pristupa je toliko mnogo da se malo ko može na kritičan način među njima razabrati a još je manje onih koji bi se mogli opredeliti i obrazložiti zašto jednoj pedagoškoj praksi daju prednost u odnosu na neku drugu; u isto vreme, istorija različitih pedagoških metodologija, takode nam ne daje odgovor na osnovna praktična pitanja našeg vremena. Ono što bi moralo biti nesporno, to je sama teorija. Teorija mora prethoditi i vaspitnoj praksi i njenoj istoriji. Iz tog aspekta, ako je takav metodski stav ispravan, ima razloga da se obratimo jednom spisu u kome se nastoji da se pedagogija izloži kao sistem; pre svega, imam u vidu teorijske pretpostavke na kojima isti počiva a pastao je u praskozorje pedagogije kao nauke, iz pera Hegelovog učenika Karla Rozenkranca. Reč je o spisu *Pedagogija kao sistem* nastalom u vreme velike revolucije u Evropi sredinom 1848. godine.

Nemački filozof *Karl Rozenkranc*² doktor teologije i redovni profesor filozofije u Kenigsbergu, po mišljenju mnogih njegovih savremenika, ali svojevremeno i samog Hegela, beše jedan od najtalentovanijih hegelovaca (možda i najbolji, no koji velikog filozofa ipak nije, po mišljenju ovog

---

² Karl Rozenkranc [Johann Karl Friedrich Rosenkranz] (1805-1879) beše dugogodišnji profesor filozofije u Kenigsbergu, autor niza radova iz oblasti filozofije, literature, beletristike i drame, jedan od priređivača sabranih dela Kanta (autor knjige: *Istorija Kantove filozofije*). Kao jedan od najboljih Hegelovih učenika, autor je veoma popularne biografije Hegela (*Lebens Hegel*, 1844), kao i niza knjiga na tragu Hegelove filozofije (*Ästhetik des Hässlichen* 1848; 1853; *Erläuterungen zu Hegels Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften*, 1871), sam je često odstupao od Hegelove filozofije (*Kritische Erläuterungen des Hegelschen Systems*, 1840; *Meine Reform der Hegelschen Philosophie*, 1852; *Wissenschaft der logischen Idee*, 1858; *Epilegomena zu meiner Wissenschaft der logischen Idee*, 1862).

[Hegela], do kraja dobro razumeo). Ali, ko je od filozofa bio zadovoljan svojim učenicima i sledbenicima? Biće da je tu pre reč o razlici u nivou mišljenja, a svoju svojstvenost, ono što ih je od svih drugih odlikovalo, nijedan od velikih mislilaca nije mogao naći kod bilo kog od svojih učenika ili posrednih sledbenika. Ko duže se nalazi u blizini vatre, teško da će otići od nje a da se makar u jednom trenutku o nju nepažnjom nije opekao. Ova sudbina pratila je sve Hegelove učenika, kao što je danas usud Hajdegerovih sledbenika.

Hegelova filozofija nesporno bila je najveća filozofija prve polovine XIX stoleća, po mišljenju mnogih pa i samog Hegela ona je završetak čitave istorije filozofije koja svoje početke ima kod ranih grčkih mislilaca. Tako nešto nije bilo sporno ni za njegove sledbenike, ni za one koji su ga slepo sledili, kritički tumačili, ili s nadmenošću osporavali. Na ovaj ili onaj način, svi su se oni našli u njegovoj senci, natkriveni njegovim mišljenjem u kojem beše sabran duh vremena koji je tumačio na njemu najprimereniji način.

Posve je razumljivo što je niz onih onih koji su mnogo vremena proveli u njegovoj blizini i na njegovim predavanjima, osetio obavezu da učestvuje u priređivanju njegove filozofske zaostavštine. Problem je samo bio u tome što je ta „zaostavština“ obuhvatala ne samo njegove objavljene spise, već i mnoštvo beležaka s njegovih predavanja iz različitih filozofskih oblasti, od istorije filozofije, estetike, filozofije religije pa do filozofije istorije, koje su revnosno činili njegove učenici.

Sticajem okolnosti, dogodilo se da je u prvom izdanju njegovih spisa (odjavljenom desetak godina nakon njegove smrti) naglasak stavljen na predavanja, a ne ne objavljene spise, da je naglasak više bio na saglasju s duhom vremena, no na samoj reči filozofa. Nije stoga nimalo čudno što su potonja historiografska istraživanja pokazala znatna

odstupanja od duha dela Hegelovog koja su svojim slobodnim interpretacijama, verujući da slede njegov duh i slovo, činili njegovi sledbenici; budući uzrokovano političkim prilikama u Pruskoj nakon Hegelove smrti, samo priređivanje njegovih sabranih spisa, bilo je više determinisano društvenom klimom, shvatanjima i potrebama samih priređivača, o tome šta je kod Hegela bitno a šta ne, te nije čudno što su se mnogi od njih, recimo, protivili objavljivanju Hegelove *Filozofske propedeutike* (napisane u Nirnbergu u vreme kad je Hegel bio direktor gimnazije) a koju je priredio Karl Rozenkranc i na čijem je publikovanju potom presudno insistirala „tvrdoглава“ udovica pokojnog filozofa³.

Dakle, Hegelova sabrana dela objavljena desetak godina nakon njegove smrti bila su daleko od kritičkog izdanja⁴; ona su sadržala duh vremena kako su ga videli Hegelovi učenici no sam Hegelov duh, a sazdana su s namerom da se načini večni sistem Hegelove filozofije, makar i prepravljanjem i redigovanjem njegovih rukopisa i izgovorenih reči, dakle, ponavljam, više oslanjanjem na beleške sa predavanja no na njegove zapise, s kojima je postupano krajnje slobodno, a ponekad i prepravljanjem istih po slobodnom nahodanju priređivača, a sve s jednom osnovnom namerom, da se kanonizuju predavanja koja je on držao u Berlinu⁵. To je dovelo do toga da mi ni do danas još

---

³ Neobjavljeno pismo jednog od hegelovih sledbenika i člana prve redakcije priređivača Hegelovih sabranih dela, Karla Mišelea (Karl Ludwig Michelet) Avgustu Ciscoškovskom od 1 septembra 1840. Citirano prema: Плотников, Н., Дух и буква. К истории изданий Гегеля. Путь № 7 1995, С. 261-289, нарoмена br. 11.

⁴ Плотников, Н., Дух и буква. К истории изданий Гегеля. Путь № 7 1995, С. 261-289.

⁵ Tako se i moglo dogoditi da spisi kao što su *Fenomenologija duha*, *Nauka logike*, pa i *Enciklopedija filozofskih nauka* dospeju u drugi plan, pa kad dođe red na njihovo obavljanje, budu prerađeni, stavljanjem

uvek nemamo jedno kritičko izdanje Hegelovih predavanja iz estetike, već samo (u poslednje vreme izdanih) nekoliko ciklusa predavanja i to iz pojedinih godina.

Tako je stvorena pogrešna slika o Hegelovom shvatanju umetnosti i estetike. Njegovi učenici, na osnovu svojih beležaka s predavanja, na osnovu onog čega su se sećali i na osnovu sačuvanih Hegelovih beležaka, sastavili su trotomno delo njegovih predavanja iz estetike. Na taj način izgubilo se sve ono „između“, izgubilo se samo kretanje njegovih misli i razlikovanje u shvatanjima koja su se kod njega menjala tokom godina. Učenici su stvorili nesvesni toga šta zapravo čine, a onda i petrificirali, jedno večno, neprotvrečno shvatanje, koje mi vidimo kao sistem a s čim se Hegel verovatno ne bi složio.

O čemu se zapravo radi? Hegel je predavao estetiku u Berlinu niz godina. Priređivač predavanja, Hajnrih Gustav Oto, polazeći od svojih romantičarskih predstava o umetnosti, u velikoj meri je preradivao i interpretirao Hegelova predavanja, a s namerom da izgradi jedan koherentan aistoričan sistem, tako da se sad potpuno gube iz vida mene i razvoj Hegelovih stavova o umetnosti i estetici kao njenoj filozofiji.

Tako su sabrana dela Hegelova, priređena i objavljena od strane njegovih učenika, zapravo jedna posthegelovska interpretacija Hegela i oni koji se usuđuju da na osnovu njih danas pišu o Hegelu, moraju dobro imati u vidu da li je u određenom slučaju reč o autentičnom stavu

---

subjektivnog naglaska na neko od različitih izdanja. Možda je najbolji primer slučaj s *Enciklopedijom* koja beše tri puta izdana za života Hegela, ali je potom bila do te mere uveličana raznim dodacima kojima se izvor nije ni navodio, da je to, kao trotomno delo, po rečima Rozenkranca „bila sasvim nova knjiga“: Hegel: Encyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse. Mit Einleitung und Erläuterungen von Karl Rosenkranz. Berlin 1870, VII.

Hegela ili o prilagođenom njegovom stavu potrebama dnevnih političkih potreba nekog od njegovih učenika.

Ja se nikad iz ovde pomenutih razloga nisam obraćao „zvanično“ publikovanim Hegelovim tekstovima kao nečemu što bi u sebi sadržalo nešto neprikosnoveno i autoritetno; na to je ukazivalo već od početka sporenje oko njegovih predavanja o filozofiji religije (priredio fon Hening) koja su za posledicu imala ne samo teološke već i političke sporove o suštini hrišćanstva, kao i sporenje oko filozofije prava (priredio E. Gams) koja je u daleko većoj meri bila podsticaj konstitucionalnim i političkim raspravama, no filozofskim.

Zato, upravo pozivanje na neke od Hegelovih stavova o problemima pedagogije oduvek je zahtevalo oprez, a izazivalo nelagodnost. U svakom času moglo se desiti da se uprkos najboljim namerama, na nekog svali lavina kritika od strane ortodoksnih ili neortodoksnih (ali istoriografski obučeni) hegelijanaca, koji se čak i u naše vreme, mada u ređim slučajevima, ponašaju sektaški, u maniru predstavnika analitičke filozofije.

Mnogi filozofi u poslednja dva stoleća (od Marksa i Kjerkegora, do Hajdegera i Adorna) imali su u vidu prvo izdanje Hegelovih spisa u interpretaciji njegovih učenika, neznatno popravljeno tridesetih godina od strane Hermana Glocknera. Hofmajsterov pristup diferenciranju Hegelovog teksta od dodataka njegovih učenika i sledbenika početkom prošlog stoleća spada u drugačije, a time i nove pokušaje da se sagleda celina Hegelovog opusa.

Uostalom, sam Hegel nikad nije načinio plan izdanja svojih sabranih dela, niti je ostavio za sobom tekstove u nekom definitivnom i dovršenom obliku, da bi moglo biti jasno kako se on uopšte odnosio spram svojih tekstova; neko bi rekao da je u tom smislu jasnija situacija kad je reč o Aristotelovim logičkim spisima, ali, samo o logičkim

spisima, dok je sve ostalo prepušteno interpretacijama njegovih manje ili više visprenih sledbenika i tumača.

Poslednji pokušaj izdavanja Hegelovih sabranih spisa od strane Univerziteta u Bohumu oslanja se isključivo na njegove tekstove, a beleške učenika stavljaju se sada u drugi plan. Možda to u ovom času i ima najviše smisla. Krajnje je vreme da se konačno i samom filozofu da reč. Ali, to znači da se sada otvaraju perspektive novih istraživanja zasnovanih na novim principima. Nakon Hegela u znaku Hermana Glocknera, i njegovog jubilarnog izdanja Hegela (1927)⁶ oslonjenog na prvo izdanje, a koje određuje sliku o Hegelu i u prvoj polovini XX stoleća (ponavljam, s naglaskom na beleškama s njegovih predavanja, čime se zapravo prihvata pristup njegovih prvih priređivača, njegovih neposrednih sledbenika i učenika), sada ćemo imati Hegela u znaku ideje Hofmajstera, gde će naglasak biti na samom delu velikog filozofa.

No moja osnovna namera ovog puta nije u pozivanju na Hegela, kao ni na temeljnim analizama Hegelovih pedagoških shvatanja (što ne znači da je to jedna definitivno iscrpljena tema). Sticajem okolnosti, ovde samo ne mogu zaobići neposredni Hegelov uticaj na osnovne ideje koje srećemo kod Karla Rozenkranca čiji prvi deo (§§ 13-50), spisa *Pedagogija kao sistem*⁷ jeste podsticaj našem današnjem izlaganju.

Značaj Rozenkranca je dvostruk; s jedne strane, on se ogleda u tome što je, kako smo već rekli, reč o jednom od najboljih i najkompetentnijih Hegelovih sledbenika, a koji,

---

⁶ G. W. F. Hegel: Sämtliche Werke. Jubiläumsausgabe in 20 Bänden. In neuer Anordnung herausgegeben von Hermann Glockner. Stuttgart: Frommann Verlag 1927 ff. (3. Aufl. 1958).

⁷ Rosenkranz, K.: *Die Pädagogik als System*, Verlag von Gebrüdern Bornträger, Königsberg 1848.

što je za nas ovde od interesa, razmatra i temelje pedagogije, nastojeći da je izloži kao sistem, i to tako što nastoji da se kritički distancira od Hegela a tako i od njegovih slepih, nekritičkih sledbenika i epigona.

Znamo da za razliku od Kanta (o čijem smo spisu o pedagogiji posebno govorili), Hegel nije pedagogiji posvetio poseban spis, delom i stoga što je imao je mnogo bitnijih i značajnijih tema, ali, isto tako, njenu problematiku nije uspeo do kraja da izbegne; o idealu vaspitanja on govori u predavanjima iz filozofije istorije, a o njegovom značaju u spisu *Filozofija prava* i to u delu gde se izlaže priroda građanskog društva, posebno kada je reč o prosvetiteljskoj kulturi (*Bildung*) koja se razume kao oslobođenje i rad najvišeg oslobođenja, kao prelaz ka duhovnoj opštosti, beskonačnoj subjektivnoj supstancijalnosti moralnosti (§ 187). Ovo oslobađanje Hegel vidi kao težak rad, kao oslobađanje od subjektivne sujete; i taj „rad kulture“ zapravo je ponovljena slika nastojanja da se izađe iz pećine (o kojoj govori Platon na početku VII knjige *Države*), da se za sobom ostavi subjektivnost i dospe do realne ideje kao forme sveopštosti.

U procesu kulture svojim radom čovek, po rečima Hegela, postaje pojedinačno *bíće-za-sebe*. Time on naglašava kako je sama po sebi kultura „imanentni momenat apsolutnog i da u sebi poseduje beskonačnu vrednost“ (§187). Cilj kulture je da poravna pojedinačne različitosti kako bi mogla da bude u saglasju s prirodom predmeta imajući u vidu pritom osećanja drugih, i ne gubeći svoj bitni odnos spram opštih svojstava stvari.

Hegel polazi od toga da je u građanskom društvu prva njegova osnova *porodica* (§ 201), budući da je prvi

temelj i nečelo države⁸ zemljoradnja i institucija braka, pri čemu brak podrazumeva *brigu* o porodici i imovini i njegovo jedinstvo postaje samostalna suština u deci koju roditelji (subjekti braka) vole kao supstancijalno prisutno biće a čija je pretpostavka smena pokolenja (§ 173).

Vaspitanje, po Hegelu, ima dva momenta, jedan je dovođenje moralnosti kod deteta do neposrednosti, da bi ono u porodici moglo živeti u ljubavi, poverenju i poslušnosti, a drugi, da dete izdigne iz prirodne neposrednosti u kojoj se prvobitno nalazi i da ga pretvori u slobodnu i samostalnu ličnost (§ 175). Što se „prava“ deteta tiče, Hegel je krajnje jasan, i nalazi se „s one strane“ svih juvenalnih perverzija i budalaština: dete ima pravo na egzistenciju (da bude hranjeno) i na vaspitanje (§ 174). Ovde treba posebno podvući *pravo na vaspitanje*. Porodica je temelj i osnovno mesto vaspitanja, u čemu joj se potom pridružuje država. Pravo deteta na vaspitanje ogleda se u tome što tim putem ono dobija ona svojstva koja prvobitno nema. Dete nije rođenjem celovita i samostalna ličnost. Ono nije ličnost, ono je ništa. Ono postaje čovekom u procesu vaspitanja. Glavni momenat vaspitanja je disciplina kojom se odstranjuje samovolja deteta i uklanja ono čulno i prirodno. Deca moraju živeti u podčinjenosti da bi nastojala da budu bolja,

---

⁸ Današnje sve intenzivnije rušenje institucije braka ima za cilj rušenje građanske države u formi kakvu poznajemo poslednjih nekoliko stoleća; uvođenje opšteg haosa kao principa na mesto pravne države s njenim institucijama koje moraju počivati na principu odgovornosti, vrši se legalizovanjem perverzних brakova osoba lišenih normalnog međuljudskog odnošenja i omogućavanjem usvajanja dece od strane takvih senzitivno bolesnih subjekata što je prvi korak ka legalizovanju pedofilije. Treba ukazati na poštovanja vredne rezultate savremene kineske medicine koja je detektovala homoseksualnost kao organsku bolest i koja se sad u Kini uspešno leči terapijom elektroškova. <http://www.tvbest.rs/28272-kinezi-gejeve-lece-elektrosokovima-i-hipnozom>

jer će u protivnom biti dosadna i odmah početi da „pametuju“ (§ 174). Dete vaspitanjem biva kultivisano, a kultivisanje podrazumeva formiranje, obrazovanje (Bildung).

2. Zasnivanje pedagogije Rozenkranca

Rozenkrac svoj spis koji sam pomenuo na početku predavanja, kako sam ističe, piše 1848. godine i polazi od toga da *pedagogija* nije nauka izgrađena na jednom strogom principu, kao što je to slučaj s *logikom*, već je ona pre, „smešana“ nauka koja svoje pretpostavke ima u više različitih disciplina ,kao što je slučaj s medicinom koja počiva na fiziologiji, patologiji, terapiji, a s kojom, opet, pedagogija ima veze kad govori o zdravom ili bolesnom vaspitanju (§ 1).

Bit vaspitanja počiva na biti duha, koji to što on po sebi jeste postiže svojom delatnošću. Vaspitanje je delovanje čoveka na drugog čoveka koji iz sebe samog treba da postane pravi čovek i stoga je bit vaspitanja u ostvarenju ljudskosti, odnosno slobode duha. Razume se, izolovan, sam za sebe čovek još nije čovek. On nastaje tek u odnosu sa drugima, i to kroz vaspitanje budući da je njegov predmet. Vaspitati se može čovek, ali moguće je i vaspitanje čovečanstva, moguće je vaspitanje čitavog naroda i u tom slučaju „svetski duh istupa kao pedagog“ (§ 15).

Čovek kao pojedinac vaspitava se usklađivanjem s prirodom, sa ritmom narodne običajnosti, sa sadržajima koje čoveku donosi sudbina; u svom osnovnom značenju, vaspitanje je u delovanju pojedinca na drugog pojedinca, s tom napomenom, što ta dva pojedinca ne mogu biti ravnopravna; u slučaju ravnopravnosti nema vaspitanja;

zato je forma vaspitanja ubeđivanje i kažnjavanje⁹ (kojem Rozenkranc posvećuje nekoliko paragrafa).

Vaspitanje podrazumeva autoritet vaspitača i poštovanje koje vaspitanik ima prema njemu; nema li tog odnosa – ponavljam, nema ni vaspitanja. Opšti zadatak vaspitanja bio bi u razvoju teorijskog i praktičnog uma pojedinca (§ 18), jer čovek nije čovek uopšte ukoliko nije umni subjekt, dakle, posve specifičan individuum. Samo vaspitanje deteta podrazumeva postupno napredovanje koje vodi određenom cilju a završava se u izjednačavanju vaspitanika i vaspitača.

Vaspitanje se temelji na opštoj kulturi koja podrazumeva sumu znanja koja oblikuju vaspitanika a koja su obuhvaćena nazivom koji nam dolazi od Grka – *enciklopedija* (§ 22). Kada je o pojedincu reč, uvek postoji odnos stvarnog njegovog vaspitanja i beskonačnosti njegove mogućnosti. Opšta forma vaspitanja sledi iz biti duha i tu Rozenkranc sledi svog velikog učitelja: duh sam po sebi je neposredan duh, no duh koji mora da se otuđi od sebe kroz posebnost, da bi se nakon toga, prevazišao u obliku stranosti/tuđosti i tako se vratio sebi. Vaspitanje tako ne poznaje stvaranje, ono može samo realno date mogućnosti da razvije i realizuje (§ 23). Taj proces otuđenja i njegovog prevladavanja sadržan je u svakom obrazovanju, budući da obrazovanje mora biti svesno razlike neposrednosti subjekta i objekta koji potom postaju jedno u višoj sintezi.

Rozenkranc smatra da su za vaspitanje od presudnog značaja rad i igra koje je neophodno jedno od drugog strogo odvojiti, mada su za razvoj deteta jednako važni, posebno

---

⁹ Sâmo kažnjavanje ne odnosi se na subjektivnu delatnost deteta,, niti na njegova shvatanja uopšte, već samo na njegovo delovanje, odakle se manifestuje njegova osećajnost (§ 38). Kažnjavanje zapravo je negacija negacije i u svom, modalitetu ne može se *a priori* odrediti već se mora modifikovati spram individualnosti.

stoga što ta suprotstavljenost rada i igre traje tokom čitavog života (§ 26). Pritom rad ne treba da se odvija kroz igru, niti igra kroz rad. Cilj vaspitanja je da kod deteta probudi i razvije fizičke i etičke osećaje koje ono u početku jasno ne razaznaje već samo naslućuje. Samo vaspitanje odvija se kroz uzajamno delovanje autoriteta i poštovanja, umnosti i individualnosti, rada i igre, navikavanja i spontanosti.

Konačno, Rozenkranc na nekoliko mesta ponavlja da su granice vaspitanja u pojmu njegove biti, u teorijskom i praktičnom oblikovanju umnosti. Jasno, vaspitanje ne može imati svoje apstraktne granice; ono je uslovljeno individualnošću vaspitanika. Vaspitanje pritom ne stvara učenika onim što bi on trebalo da bude, on je samo realizacija mogućnosti. Ali, on nije rezultat ničeg novog.

Ono što ovde treba naglasiti, to je shvatanje Rozenkranca da vaspitanje (Erziehung), odnosno obrazovanje, kako bismo mi danas rekli, jeste samo rad, delovanje, ali ni u kom slučaju ne i stvaranje.

Ne znam koliko je potrebno danas ovo ponavljati, budući da je to bilo jasno svima još u XIX stoleću. Dar je nešto što je dato, nešto što se ne skuplja na ulici, niti se navodno može ekretom proglašavati niti navodno dalje razvijati.

Uobičajeno je danas, i postalo je to opšte mesto, da se govori o darovitosti, o otkrivanju darovitosti, o negovanju darovitosti – ali to su samo gluposti, odnosno psihološke racionalizacije nesretnih ljudi koji sebe nisu našli ni u egzaktnim ni u primenjenim naukama.

Krajnji rezultat vaspitanja može biti samo u emancipaciji deteta, u nastojanju da se vaspitanik izjednači sa svojim svojim vaspitačem (§ 49). Razume se ništa ne može biti krajnje i konačno; možda je u tome i pouka koju možemo dobiti od filozofije. Posle toga, sledi po Rozenkrancu samo „samoobrazovanje“ nastojanje pojedinca

da dostigne ideal kojem on ne može prestati u svom životu da teži. Ovo podrazumeva delovanje prijatelja na prijatelja savetom i primerom, ali teškoća koja se tu javlja ostaje u tome da vaspitanje uvek podrazumeva *neravnopravnost*.

3. Konačni epilog: današnja situacija

Kod Rozenkranca, ali već i kod Hegela, nalazimo niz stavova i ideja koji ni danas ne gube svoju aktuelnost, čak i slučaju ako su žestoko osporavani u često nakaznoj svakodnevici; pre svega milim na Hegelove stavove o mestu i značaju porodice u državi i posebno u sistemu vaspitanja jer se danas više no jasno potvrđuje kako se upravo rušenjem i razaranje porodice započinje sistemsko razaranje samog društva.

Isto tako ukazano je, kada je reč o Rozenkranču, da vaspitanje podrazumeva delovanje učitelja na učenika, da među njima ne može biti ravnopravan odnos, već odnos nadređenog i podređenog koji se zasniva na autoritetu i pietetu.

Isto tako, ukazano je i na to da vaspitanje može biti beskonačno, ali, da ono podrazumeva preuzimanje kulturnih vrednosti koje su došle do nas, i bez mnogo dokazivanja jasno se uočava da kod Rozenkranca pojam vaspitanja (*Erziehung*) se u većini slučajeva poklapa s pojmom obrazovanja (*Bildung*).

Dakle, šta bismo danas mogli reći na tragu Rozenkranca i ideje obrazovanja koja se našla u temelju ideje univerziteta koji su položili fon Humbolt, Hegel i njegovi neposredni sledbenici? Znamo da je taj sistem trajao više od jednog i po stoleća, da su njegovi principi bili u osnovi izgradnje obrazovnih sistema koji su oblikovali duh savremene Evrope.

Činjenica je da je trebalo veoma mnogo snage, da se takav sistem uzdrma i dovede u pitanje, da se na krajnje

lukav način, sistematski i smišljeno, dekonstruiše isti iznutra pozivanjem na istoriju univerziteta koja vodi poreklo od Bolonje i Sorbone. Srbija nije učestovala u usvajanju zlokobne Bolonjske deklaracije, ali ju je samo slepo prihvatila i još „slepije“ sprovodila. Razume se: uvek je lakše rušiti no graditi, uvek je lakše prihvatiti naredbe no njima se suprotstaviti (čak i u slučaju kad su one očigledno pogubne), no pod uslovom da donose makar malu neposrednu, materijalnu korist.

Srbija je u okviru Jugoslavije imala stabilan obrazovni sistem; njegovi kvaliteti nisu bili sporni; no, nekima, to nije bilo dovoljno; zaneseni i obmanuti stranim uticajima, koji ovog puta nisu bili ni dobronamerni, ni progresivni, našli su se u Srbiji nastavnici spremni da nekritički učestvuju u ponuđenoj im reformi obrazovanja, kako bi, navodno, išli u korak sa ostalim svetom; novac je dolazio iz inostranstva a nikom nije palo na pamet otkud tim „inostrancima“ tolika doza altruizma i brige i želje za povećanje kvaliteta obrazovanja u tamo nekoj Srbiji koju su samo nekoliko godina ranije nemilosrdno, bez trunke griže savesti izbombardovali u meri koju su im dozvoljavale njihove tehničke mogućnosti.

Poznato je da svako nešto čini za svoju korist, posebno kada u to ulaže novac; altruizam je ideja iz XVIII stoleća i na tako nešto mogu nasesti samo oni koji imaju veliku dozu naivnosti ali i ozbiljan defekt kritičkog mišljenja.

Nije nimalo slučajno što su se u reforme upustili pedagozi i psiholozi, a ne filozofi i sociolozi; ovi poslednji lako bi prozreli kuda sve to vodi, kao i obmanu da je obrazovanje u Srbiji navodno retrogradno i s atavističkim pogledima na mogućnosti vaspitanja.

Već je ranije ukazano¹⁰ na zabrinjavajuće nesnalaženje tzv. novih „reformatora“ obrazovanja, oličeni u psiholozima i pedagozima koje je pregazilo vreme, jer, sa svojim pogledima iz mladosti, i onim što su naučili delom površno i pogrešno pre nekoliko decenija, nastoje *danas* da stvore jedan novi obrazovni sistem, tako što će na sve moguće načine destruisati pozitivne elemente prethodnog obrazovnog, koji nije bio savršen ali daleko funkcionalniji i primereniji vremenu kojem se koliko je to bilo moguće, prilagođavao i nije čudo što su oni koji su po tom starom sistemu završili studije lako nalazili sebi posao širom sveta.

Nesposbni da išta novo stvore, „reformatori“ su se ograničili na to da prepakuju ono prethodno koje ne vole, ali drugo ne znaju; ne smeta im da budu „autori“ nekakvih „reformi i usaglašavanja sa celim svetom“, da po istom šetaju svoja zablešena lica, da konačno vide taj bolonjski svet i postanu deo „obrazovnog turizma“ u granicama Evrope a da pritom za sobom u svojim ustanovama ostavljaju pustoš.

Naši tzv. „reformatori“ obrazovanja iz poslednjih petnaestak godina (čija imena i prezimena znamo¹¹), polazeći od zastarelih, iz osnova prevazičenih shvatanja, vladajućih u vreme Pestalocija, Rusoa i pobornika eksperimentalne psihologije, tvrdoglavo su krenuli da prepravljaju postojeći obrazovni sistem unoseći u njega

---

¹⁰ http://www.uzelac.eu/Knjige/20_MilanUzelac_Price_iz_Bolonjske_sume.pdf

¹¹ Poznata su nam imena i prezimena svih Ministara prosvete Srbije i njihovih zamenika, svih Državnih sekretara za obrazovanje, svih članova Nacionalnog saveta za srednje kao i visoko obrazovanje, odnosno, svih članova akreditacionih komisija, kao i svih Rektora i Dekana koji su u ovoj, deceniju dugoj, nesreći učestvovali u rušenju prethodnog sistema obrazovanja i nametanju onog koji će se za srpski narod u skoroj budućnosti pokazati pogubnim i istrebljujućim. Isto tako, još uvek znamo kako se s onima koji kvare omladinu postupalo u staroj Grčkoj; setite se Sokratovog primera.

njemu nekompatibilne elemente (za koje su načuli na nekim turističkim putovanjima koja su ovde proglašavali za naučne skupove) i uspeali da nepovratno potroše više od jedne decenije našeg strpljenja i sav novac namenjen obrazovanju¹²; umesto da priznaju svoju krivicu i kratkovidost, svoju bezdarnost i nesposobnost oni se sad bestidno javljaju i usuđuju da komentarišu negativne rezultate svojih nedela.

Ono što je tu osnovno i najviše tragično, jeste činjenica da tzv. „reformatori“ nisu videli da su se u međuvremenu a delom i njima pred očima promenili „objekti“ njihovog obrazovanja, koje su oni krenuli ne da *obrazuju* već da *obučavaju* i pripremaju za jevtinu srednje kompetentnu, nekritičnu sivu masu, „stručnu“ samo za najjednostavnije fizičke poslove. Prihvatajući bezpogovorno i slugeranski nametnutu im ulogu za istočne zemlje u tranziciji, tzv. „reformatori“ su nekritički počeli da prihvataju sve osrednje programe koji su im dolazili iz Evrope (od severa do zapada) a s njima i u njih ugrađen „Wetanschauung“ koji je imao za cilj da promeni svest čitave nacije i pretvori je u jevtinu posluhu i robovsku snagu na doskora sopstvenoj zemlji (ovaj proces je još u toku do 2017, odnosno 2020. godine).

---

¹² Za tako nešto bilo je neophodno osnivanje niza zavoda, nacionalnih komisija, saveta, uvaljivanje celokupnog školstva u besmislene akreditacije koje se svode na pobrojavanje vodokotlića i kubature vazduha po učeniku; za ono pravo, kvalitet obrazovanja, odnosno šta se i kako uči, oni se nisu mnogo interesovali, jer su za to bili nestručni, koliko god su bili stručni da raskrčme novac namenjen školama i fakultetima. Zato, do danas mi ne znamo koliko to sve košta, mada nam se govori kako mnogo košta, što je tačno, jer samo kroz jedan program u poslednjih sedam godina je povučeno iz Evrope preko 200 miliona evra. Zato za njih Evropa i nema alternativu, jer toliki novac im ne bi dao niko normalan pa ni rod rođeni.

Te nesretne „reformatore“ mogla bi opravdati samo činjenica da su se obreli u svetu s potpuno izmenjenim predznacima; prisustvujemo sveopštoj razgradnji sistema vrednosti koji je počivao na temeljima sinteze antičke i judeo-hrišćanske tradicije; trebalo je skoro više od stoleća da se taj proces privede kraju, da se ljudi nađu u situaciji da više sebi ne postavljaju nikakva pitanja o svetu i svom eventualnom mestu u njemu, da su zadovoljni što uopšte postoje a da i za to ne znaju kome da budu zahvalni.

Sa nestankom vladajućeg sistema vrednosti, odnosno njegovom relativizacijom, došlo je do gubitka svakog autoriteta ali i odgovornosti; ovo poslednje ima najkritičnije posledice. Ako se još pre nekoliko decenija verovalo, na tragu izuzetne knjige Hansa Jonasa *Princip odgovornost*, da će pojam odgovornosti biti jedan od ključnih pojmova nastupajućeg XXI stoleća, desilo se nešto posve suprotno: na scenu je stupila generacija koja se odlikuje odsustvom svake odgovornosti ali i odsustvom osećaja da pripada određenoj društvenoj zajednici. Pojam obaveze prestao je da bude regulativan i neodgovornost je postala opšti princip. Na taj način načinjen je bitni iskorak u smeru labilno regulisanog socijalnog haosa.

Tako se moglo i dogoditi da u apsolutno novim uslovima o kojima nije postojalo nikakvo prethodno iskustvo „reforma obrazovanja“ pretrpi neuspeh koji se mogao predvideti i pre početka njenog sprovođenja; dakle, nije tu reč samo o nesnalaženju tzv. „reformatora“ već o tome da se pred njih isprečilo nešto apsolutno nepoznato; za kratko vreme se promenio načina mišljenja i percepcija novih učenika i studenata, koji sad ne misle više pojmovima i pravolinijski, već u slikama i istovremeno u svim pravcima, s disipativno organizovanom pažnjom, a što se može nazvati spot-mišljenjem (što i nije neko *mišljenje* u tradicionalnom značenju reči, ali pojam se zadržava budući

da se njim bolje no nekim drugim ukazuje na ishodno mesto gde se oblikuje svest novog pokolenja – a to su masovni mediji¹³).

Nažalost, da su „reformatori“ imali više pameti i, pre svega, obrazovanja, ili makar obaveštenosti i intelektualnog poštenja, mogli su još pre pet decenija da vide kuda se „obrazovanje“ kreće. Već 1961. godine italijanski pesnik i predstavnik italijanskog hermetizma Euđenio Montale ukazuje na razliku između čitanja koje ima obrazovni karakter, imajući pritom za cilj da čovek nešto nauči i bude obrazovan pročitanim. Montale piše kako ljudi „čitaju sve manje i manje knjige, a sve više periodiku, novine, časopise, i razna dnevna izdanja. Čitaoci dnevna izdanja čak više i ne čitaju: oni ih gledaju, posmatraju. I premda umeju da čitaju, njihova pažnja i usredsređivanje na tekst ista je kao pažnja koju dodeljuju čitanju stripova, koje gledaju a potom bacaju“¹⁴. Ovo bi svakom mislećem biću moglo biti opomena i putokaz, znak da se neke bitne stvari događaju u društvenoj ravni i da ova ne može biti više takva kao do sada, da se unutar nje, njenom transformacijom uspostavlja novi vrednostni¹⁵ svet.

Pedagozi i psiholozi koji su se prihvatili reforme obrazovanja jer su u tome videli još jedan izvor dobrih prihoda nisu našli za shodno da prvo promisle kako vreme,

---

¹³ Videti o tome opširnije u mom tekstu: Na putu dokrajčivanja obrazovanja u Srbiji (posebno 3. deo): http://www.uzelac.eu/Predavanja/21_UzelacKrajObrazovanja

¹⁴ E. Montale, „I libri nello scaffale“, u: *Auto-de-fé. Cronache in due tempi*, Milan, 1966, p. 96-100, citat iz 24. oktobra 1961, str. 96.

¹⁵ Nažalost, danas ima još uvek onih koji vole za amaterski zalaze u oblasti koje ne poznaju i u koje su nedovoljno upućeni: recimo oni koji se odvažuju da govore o „promenljivosti vrednosti“. A to su oni kojima ne pada na pamet ne da se zapitaju šta su uopšte vrednosti, već da otvore neku knjigu iz aksiologije u kojoj je sve odavno razjašnjeno i rastumačeno.

novonastalu situaciju, tako i one koje su se namerili da „obrazuju“.

Smatrali su da mogu lako i radikalno da odbace prethodni sistem obrazovanja. Nisu znali da je takvih nastojanja bilo i u ranijim epohama: jednom se to desilo u IV stoleću kad je nastupilo hrišćansko obrazovanje nastojeći da potisne grčko-rimske vrednosti, a drugi put u XV stoleću kad su se humanisti suprotstavili sholastičkom obrazovanju, nastojeći da obnove grčko-rimsku kulturu. Ali, i u jednom i u drugom slučaju raskid nije bio potpuno radikalan; pokazalo se da su u novoj hrišćanskoj kulturi svoje mesto našli i platonizam i Aristotel, a da određeni teološki problemi nisu iščezli s pojavom renesansnog i novovekovnog mišljenja.

Ali, ako i nisu imali dovoljno istorijske svesti, na šta im i ne treba mnogo zameriti, novi „reformatori“ nisu prepoznali kontekst svog delovanja. Misleći krajnje površno i mehanički nisu mogli uočiti da se nalaze na pragu jedne nove epohe koja se mnogim svojim odlikama bitno razlikuje od prethodne, te nisu mogli da primete dalekosežnost promena koje su inicirale nove digitalne tehnologije jer nisu naučili ni lekciju koju je pre više decenija održao Martin Hajdeger svojim epohalnim predavanjem o biti tehnike¹⁶. Zato ne treba da čudi da mnogi od naših „reformatora“ ne znaju ni kompjuter da uključe, i još uvek drhte pri pomemenu interneta, ali će zato rado da diskutuju o „obrazovanju u vreme masovne upotrebe kompjutera i primeni ovih u navodno, „savremenoj“ nastavi“.

A ko su oni koje bi „reformatori“ hteli da obrazuju?

Reč je o nezainteresovanoj novoj generaciji za istinske izazove koje omogućuju nove digitalne tehnologije.

---

¹⁶<http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic1308144.files/February%203/Heidegger%20-%20Die%20Frage%20nach%20der%20Technik.pdf>

Reč je o generaciji koja se zaustavila i petrificirala nakon nekoliko prvih, nesigurnih koraka; njeni predstavnici su veoma brzo i dobro savladali manipulacije korišćenja interneta, savremenih sredstava mobilne veze, ali su se na tome i zaustavile. Oni stečena znanja ne koriste niti su sposobni da se usavršavaju budući da im nedostaje ono što je osnovno -*radoznalost*.

Nije ovo nešto apsolutno novo, nešto što bismo sreli po prvi put u istoriji: već u XII stoleću, u vreme nastajanja prvih univerziteta imali smo jednu smenu paradigme: sa istraživanja književnih izvora, udubljivanja u temeljne spise koji su omogućavali razvoj mudrosti, kroz *meditatio*, pojavila se žudnja za znanjem koje se počelo nalaziti u za to pripremljenim tadašnjim „dajdžestima“: cvetnicima, knjigama sentenci, raznim antologijama misli istrgnutih iz obimnih spisa, no misli koje su bile nesporne, jednoznačne, ne-heretičke. Za razliku od našeg vremena, ljudi nastupajuće visoke sholastike hteli su da *znaju* i smatrali su da im ovako skraćen put s njegovom za to izgrađenom metodologijom to i obezbeđuje. Današnje nove generacije ne teže više ni znanju; njihov ideal je samo i isključivo lagodan život koji se obezbeđuje kupovinom diploma. U tom smislu, novi reformatori su na dobrom putu. Znanje nikom nije potrebno, no zato njegov simulakrum treba unovčiti dok još ima vremena i dok prevara nije razobličena jer već dolaze na red simulakrumi simulakruma i tako će to ići u nedogled.

Osnovni problem što ga danas imamo pred sobom, a koji u isto vreme jeste i najveći mogao bi se formulirati na sledeći način: *kako se ophoditi s onima koje učenje ne interesuje*, pri čemu je preko 90% onih koji su zaposeli škole i univerzitete za učenje nesposobno, jer su dospeli na pogrešno mesto, usled nedostatka selekcije i kvalitetnih prijemnih ispita, ali i stoga što samom društvu odgovara da

učenici i studenti, iako nesposobni za učenje budu „zbrinuti“ neko vreme dana da ne bi usled viška slobodnog vremena manifestovali svoju agresivnost i nezadovoljstvo koji su izazvani lošom ekonomskom i društvenom situacijom u kojoj žive.

Ova nesposobnost za učenje ima jednu krajnje negativnu posledicu, a ista se ogleda u snižavanju kriterijuma studiranja, u namernom „koketovanju“ s njihovom nesposobnošću, u prisiljavanju nastavnika da se ponašaju populistički, što je praćeno i finansijskim učenama od strane državnog sistema tako što će se obrazovne ustanove finansirati zavisno od broja upisanih i procenta diplomiranih studenata.

Ovakv unazađen sistem obrazovanja ima samo jedan predvidljiv rezultat: škole i fakultete će svi završavati da bi nastavnici mogli da prežive (i svojom egzistencijom potvrde laž sistema), a novodiplomirane neznalice, bez ikakvog znanja moći će da se po već uspostavljenim principima zapošljavaju u državne institucije i nastave već uhodanu praksu koja će se uskoro do te mere petrificirati da se više neće moći na nju ni na koji način uticati. Zapravo, biće dovršen sistem koji će sam uslovljavati sebe, proizvoditi se iz samoga sebe i usavršavati na najvišim principima debilnosti (bez namere da se ovim uvrede osobe ometene u razvoju).

Dakle: šta da čini nastavnik kad se nađe pred nezainteresovanom spot-generacijom čiji egzemplari su sposobni samo za komuniciranje mobilnim telefonima i na časovima sede nastavnicima poluokrenuti leđima, dok im se duhovni vidokrug završava slikama iz života prostitutki (koje se sad nazivaju starletama, voditeljicama jutarnjih tv. programa, sekretaricama za informisanje u državnim institucijama), ili junaštvima pripadnika nekoliko etabliranih precizno izdiferenciranih društvenih grupa?

Problem je u tome što postoji nekoliko generacijskih jazova koji su nepremostivi. Nemoguća je bilo kakva forma dijaloga, bez obzira na to koliko on u svojoj osnovi bio neravnopravan, kao što je nastavniku nemoguće da pređe na spot-mišljenje, a da ne završi u šizofreniji; drugim rečima: nastavnik ne može govoriti služeći se misaonom argumentacijom i logikom svojih učenika, kao što ga ni oni ne mogu pratiti u njegovim izlaganjima, jer ne mogu da iskoraknu iz svog primitivnog binarnog sveta jasno kodiranim ograničenim mogućnostima sve nežnije tastature.

Između nastavnika i njihovih učenika današnji tzv. „reformatori obrazovanja“ (a u suštini jevtini plaćeni manipulatori javnim mnenjem i biračkim telom), podigli su nevidljivi zid za pojmove, i neprobojan za komunikaciju; učenje je postalo nemoguće; postoji samo njegova simulacija čiji surogat je obuka, priprema za isprogramiranu budućnost večnih gubitnika.

U današnjoj situaciji, dokle god se podstiče od strane države i njenih institucija destrukcija obrazovanja i dokle god se obesmišljava svaki obrazovni i vaspitni rad, izlaz za nastavnike ostaje jedan: promeniti profesiju.